

Василь Расевич

НОВІ ГЕРОЇ – НОВА СПІЛЬНА ІСТОРІЯ

Улітку 2014 р. давав інтерв'ю одному з європейських телеканалів. Тему запропонували самі журналісти, і вона мене здивувала й насторожила. Темою нашої розмови мав стати не хто інший, як Степан Бандера. Чому саме Степан Бандера? Чому зараз, щоб розповісти про сучасну Україну, треба звертатися до контроверсійної історичної постаті середини минулого століття? Але вже перші запитання розкрили задум тележурналістів.

Журналістка із Західної Європи вирішила показати своїм глядачам розділену історію України. І навіть наперед зробила висновок – суспільство з антагоністичними історичними пам'яттями розколеться, а держава розпадеться. Питання тільки в тому, де має пролягати кордон розколу. І для наочної демонстрації конфлікту історичних пам'ятей в Україні вона обрала суперечливу постать провідника Організації українських націоналістів. Воно ніби все так, але...

Історія ділить

Раніше сам про це багато писав і застерігав, що формування модерного українського суспільства неможливе, якщо в основу покласти виключно історичну ідентичність. Так, герої минулого нас ділили, перетворювали якщо не на ворогів, то на непримиренних суперників. Накладання дихотомічної «історичної» схеми на сучасне суспільство давало різноманітним політтехнологам неймовірні плоди, робило історію надзвичайно ефективним елементом пропаганди та політичної мобілізації. Згадаймо політичні успіхи Партії регіонів від протиставлення Заходу і Сходу. Погляньмо також на електоральний успіх ВО «Свобода», яке, узурпувавши пам'ять про «національно-визвольну

боротьбу» українців, прийшло до влади в трьох областях і навіть отримало немалу фракцію у Верховній Раді.

Те, що Схід і Захід України мають різні історичні традиції, ні для кого не таємниця. Це величезні регіони з дуже різною політичною культурою та різним минулим. У складі різних і часто ворожих одна одній державно-політичних систем українці змушені були воювати проти українців. Так, Українські січові стрільці, воюючи у складі цісарсько-королівського війська, вбивали українців у царській армії і навпаки. Так, улітку 1944 р. війська 1-го Українського фронту вщент розгромили Дивізію СС «Галичина». З обох боків воювали українці, вбиваючи один одного. Солдати й офіцери українського походження, котрі служили в НКВС, убивали українських повстанців, депортували їхні родини до Сибіру і в Казахстан. Українці з ОУН і УПА, своєю чергою, вбивали радянських активістів, учителів і військових, влаштовували терор проти власних «колаборантів».

Тож якщо хтось захоче не просто примирити антагоністичну пам'ять, а звести до єдиного знаменника всі ці сюжети і ще й сподіватиметься на успішність такого гібриду, то прирікає українське суспільство на постійну колотнечу. Оскільки майже всі українські історичні персонажі, які перейшли через лещата пропаганди, байдуже якої – радянської, нацистської чи націоналістичної, перетворилися на отруту для наступних поколінь українців. Намагання видати за загальнонаціональний варіант історичної традиції одну з версій «героїчної» історії наражає українське суспільство на розбрат і розкол. На жаль, регіональна пам'ять українців серйозно конфронтує і робить їх легкою здобиччю всіляких політичних маніпуляцій.

Виникає закономірне питання: що робити і який вихід із ситуації, що склалася? Зрозуміло, що без героїв ніяк не обійтись. Але всі попередні спроби нав'язати «свого» героя з минулого одній із частин українського суспільства закінчувалися фатально, бо ще більше розпалювали конфлікт і поглиблювали розкол. Якщо вже без героїв нам ніяк не обійтись, то тут у пригоді може стати історія, яка твориться на наших очах.

Невигадана історія, яку творимо ми

Це історія, яка дає нам нову якість, новий міцний фундамент для нашої модерної ідентичності. Це історія спільної боротьби українців зі злом. І цього разу українці воюють не в складі іноземного контингенту, їх не мобілізували ні Сталін, ні Гітлер, вони не б'ються за насадження якоїсь тоталітарної ідеології. Вони ведуть боротьбу за незалежність своєї держави, за демократію, за утвердження в суспільстві загальнолюдських цінностей. Оце і є та справжня українська історія, яка ввійде у всі підручники, без сором'язливого замовчування і без ретушуння.

Відомо, що знайдеться маса охочих підважити цей очевидний постулат. Це будуть люди з різних середовищ: націоналісти, проросійські і російські пропагандисти, приховані прихильники режиму Януковича – тобто всі, хто звик каламутити воду і відбирати в Україні європейську перспективу. До них приєднуються ті, хто здобував політичні дивіденди на зведенні усієї української історії лише до діяльності ОУН та її харизматичних провідників, працюючи в унісон із російською пропагандою. Уявляю, який лемент здійметься в цьому середовищі, якщо сказати, що тих давніх героїв треба залишити для ретельного дослідження українською академічною наукою і не поспішати увіковічнити їх у мармурі та граніті. Впевнений, що незаангажоване, повне дослідження може дати в багатьох випадках несподівані результати.

З останніх подій на Майдані стало остаточно зрозуміло, що намагання «Свободи» подати новітню революцію як продовження справи українських націоналістів зразка 1930–1940-х рр. із їхніми гаслами, риторикою та символікою були елементами масштабної російської політтехнології. Вони були потрібні російській пропагандистській машині, щоб накинути Революції гідності жупел неонацистів та неофашистів. Але, на щастя, на Майдані не прижилися ні нацистські гасла, ні червоночорні прапори. Українці не підтримали постановочних факельних походів, а гасло «Слава Україні! Героям слава!» набуло нового якісного

звучання. Оскільки в українців з'явилися нові справжні герої, то це гасло тепер можна почути навіть від очільників Польщі та лідерів єврейських товариств, для яких раніше воно мало суто «бандерівський» вимір.

Зникло гасло «Слава нації! Смерть ворогам!», хоч тепер насправді вималювався реальний ворог, який веде війну проти України. Українські дослідники ще не встигли дослідити причини таких метаморфоз, але одне можна сказати впевнено: це була революція, яку здійснила не етнічна, а політична українська нація. Тут уже не працювали замшілі технології, базовані на мові або етнічності, тут уперше себе проявило українське громадянське суспільство. Так старі суперечливі гасла з минулої епохи або відмерли, або наповнилися новим, справжнім змістом.

Друга, здавалося б, антагоністична до першої група так само ретельно працюватиме, щоб не допустити в українському суспільстві переконання, що Революція гідності – це революція політичної української нації. Проросійські та російські сили намагатимуться представити революційні події в Україні як громадянську війну. Вони знову штучно накидатимуть тезу про антагонізм Заходу і Сходу: на Заході всіх запишуть у бандерівці, а на Сході – в антифашисти. Знову все населення Західної України автоматично зроблять послідовниками західної габсбурзької традиції, а далі – адептами ОУН та УПА і, зрештою, прихильниками сучасних антиєвропейських націоналістів.

Ця технологія, на щастя, вже давно себе вичерпала, бо позиція і дії громадян в Одесі, Чернігові й Дніпропетровську майже нічим не відрізняються від прагнень і постави людей у Львові, Рівному або Чернівцях. Ця тенденція буде тільки наростати, якщо, правда, наші сучасні «націоналісти» не допоможуть противникам демократичної, європейської України якимись новими роз'єднуючими матеріалами.

Відчуваючи нагальну потребу у виваженій історичній політиці сучасної України, уряд узявся реанімувати Український інститут національної пам'яті. На жаль, інститут знову намагається йти второваним шляхом, тобто добивається собі статусу головного «міністерства історичної правди». Він знову хоче зосередитися на «національно-визвольній боротьбі» 30–40-х рр. ХХ ст. Керуючись «принципом ми перемогли – ми диктуємо», знову заходиться відбілювати суперечливих діячів минулого, просуваючи їх виключно зі знаком «плюс» у шкільні підручники. Знову може виникнути загроза «адаптування» окремих військових формацій та тоталітарних організацій минулого для потреб сучасної пропаганди.

Якщо вже УІНП не ліквідували, і він продовжує працювати, то, може, йому вартувало б перекваліфікуватися й перестати імітувати історичну дослідницьку діяльність, а зайнятися дослідженням актуальної національної пам'яті? А для цього саме час. Потрібно вже фіксувати спогади учасників Революції гідності і бойових дій на Сході. Потрібно вивчати джерела й причини перемоги революції. Одним словом, брати живу участь у творенні новітнього героїчного топосу, намагаючись скласти його з низки регіональних мозаїк.

Casus belli Донбас

А тепер про найскладніше. Про Донбас. Можна довго розмірковувати про те, чи піддасться тамтешнє населення на українську контрпропаганду так само легко, як потрапило під вплив російських гасел. Думаю, що все далеко не так просто. Населення Донбасу – це дуже своєрідний людський субстрат, який сформувався у радянський час. Якщо взяти до уваги, що населення Донбасу хоч і формувалося за інтернаціональним принципом, проте на місці воно перековувалося в «радянських росіян». Збереження старого радянського принципу «градобразуючих підприємств» дозволило законсервувати цю радянську свідомість на десятиліття. Навіть більше, нове покоління, що виросло, перебрало у своїх батьків мрію повернутися в стару радянську казку, де всім був гарантований однаковий мінімум.

Навіть не звикнувшись із думкою, що тепер столицею є Київ, радянське населення Донбасу почуло з російських телевізорів, що президент сусідньої держави Путін готовий «виправити» історичну несправедливість і повернути всіх назад у Радянський Союз. Ще інтенсивніше запрацювала машина російської пропаганди, демонізуючи все західне, навіть демократію і права людини, та вихваляючи все «слов'янське, православне, російське». Російські пропагандистські фігури виявилися напрочуд простими і легкими для засвоєння радянським населенням Донбасу. Знову актуалізувалися старі кліше радянської пропаганди, знову весь західний світ перетворився на суцільний ворожий табір, знову виникла потреба перемагати фашизм і діяти цього разу якщо не до Берліна, то хоч би до Чопа. Знову всі прихильники української незалежності оголошені західними посіпаками та слугами фашистів. Можливо, все б і далі рухалося по колу, якби не почалася війна.

Звісно, головна провина за цей збройний конфлікт лежить не на населенні Донбасу, а на його справжніх господарях та Росії. Якби Ринат Ахметов не загравав із шантажуванням Києва, якби діяв за прикладом Ігоря Коломойського і

не допустив війни на Донбасі, то можна було б подумати про докорінне реформування України і надання особливого статусу цьому регіону. Замість того, щоб не допустити збройного конфлікту в себе вдома, господарі Донбасу легко піддалися на путінський план дестабілізації України шляхом розгортання повномасштабної війни на Сході. І тепер ця жахлива війна «постачає» героїв не тільки загальноукраїнського масштабу, але й локальних героїв, які загинули за цілком іншу ідею. І це те місце, де героїчно полегли за незалежність та суверенітет України не мають особливих шансів стати героями і для Донбасу.

Як би не вітало вимучене війною мирне населення Слов'янська прихід української армії, на Донбасі залишаться сім'ї, члени яких загинули на війні проти України. А навіть якщо стануть забувати, то російська пропаганда дуже швидко поверне все до попереднього стану. Навіть якщо припустити, що війна швидко закінчиться, українське військо вийде на кордон з РФ і зробить його непроникним, відчуття незадоволеності Україною і тим, що українці знову не допустили відродження їхньої радянської казки, залишиться надовго. А до всього додасться гіркота втрат і поразки.

Революція гідності та війна за суверенну незалежну Україну – це вже спільна українська історія, історія формування політичної нації, історія перемоги українського громадянського суспільства. Але що буде з Донбасом? Яку героїчну міфологію обере для себе цей індустріальний регіон? Без такої спільної міфології Україні годі буде сподіватися на лояльність місцевого населення, навіть більше – воно завжди буде бунтувати з будь-якого приводу. Виходів, напевно, є кілька. Але мені чомусь бачиться найбільш імовірним такий варіант. Українське військо завершує АТО, остаточно ліквідувавши формування озброєних бандитів, держава забезпечує мінімальний мир і спокій, створює умови для вільного волевиявлення і... проводить референдум.

Референдум має відбутися у двох областях. Якщо населення регіону висловиться вийти зі складу України, то треба подбати про цивілізоване розлучення. Забезпечити лояльним до України громадянам спокійно переселитися туди, куди вони забажають. Решту відпустити у вільне плавання. Якщо ж населення Донбасу забажає лишитися в Україні, то вже тільки на загальноукраїнських засадах, без особливого статусу, без пільг, без преференцій. Без своїх «героїв». Інакше цей український Ольстер і Сектор Газа вкупі не дадуть Україні спокійно жити і розвиватися.